

KITEKINTŐ

Anthony W. Marx

A kirekesztő nemzetállam

A nacionalizmust a különböző államok gyakran kodifikálják vagy bátorítják szelektív módon, sajátos kategóriák szerint határozva meg a befogadottak és kizártak körét. A nemzetek ilyen célzatos belső határait sokáig homogén szolidaritások, mint például a – tévesen – rögzített vagy esszencialista kategóriaként elgondolt etnicitás leképeződéseinek tekintették. Máskor ezeket a kirekesztéseket bennfoglalási folyamatok mellékes késedelmeiként ítélik el: a nacionalizmus jelenlegi vezető elméletei a befogadás gazdasági szükségességére vagy egy egységes közösség irodalmibb elképzeléseire összpontosítanak. Ám a nacionalizmus a legtöbbször kirekesztő alapon konstruálódik, nem rögzített kategóriák mentén, hanem olyan kialakulóban levő államok által meghatározottan, amelyek a sokféleséget a különbségek manipulálásával és megerősítésével próbálják kezelni. Az állami nacionalizmus formáinak változásai, sajátos belső kirekesztései fontos következményekkel jártak, és máig magyarázatra várnak. Hogyan és miért, milyen megfontolások mentén és milyen eredményekkel támogattak vagy kodifikáltak egyes államok bizonyos bennfoglaló vagy kirekesztő kategóriákat?

A kérdés nem alaptalan. Hogy egyesek miért tartoznak a nemzethez – és mások miért nem, vagy csak részben – kulcsfontosságú kérdés egy olyan korban, amikor az emberek jogait és státusát ilyen hovatarozások határozzák meg, amelyekért harcolni és meghalni is hajlandóak voltak. A bennfoglalt választók pontosan tisztában vannak ezzel, és igyekeznek megvédeni privilégiumukat. A kizárt csoportok szintén tudatában vannak, hiszen identitásukat éppen ez a hivatalos vagy informális kirekesztés adja, és kollektív cselekedeteik gyakran a bennfoglalás kikényszerítését célozzák. A nemzethez való tartozás, az állampolgárság és/vagy a diszkriminációval szembeni kollektív jogok követelése számos (noha nem valamennyi) modern társadalmi mozgalom ihletője volt. Ez a nemzeti bennfoglalás kérdése által meghatározott dinamika egyike korunk központi politikai kérdéseinek.

Jelen írás ennek a kérdésnek a tárgyalására vállalkozik, felvázolva a nacionalizmus egy dominancia-alapú, koalíciós keretét, amelyben a kirekesztés nem rögzített, vagy a nemzetépítés szempontjából mellékes, hanem struktu-

rális. A kirekesztő nacionalizmus tárgyalása, a politika központi fontosságára hivatkozva kezdi visszakövetelni a nemzetépítés kérdését az esszencializmustól, a közgazdaságtantól vagy az irodalmi analógiáktól. Közben remélem, meg tudom mutatni, hogy az instrumentális és kulturális megközelítések hogyan kombinálhatók a nemzeti bennfoglalás határképződéseinek magyarázatában, túllépve így a szokásos módszertani felosztásokon.

A probléma

A „nemzetállam” kifejezés feltételez egy valamennyire összetartó, kollektív hovatartozás-tudattal rendelkező intézményesített politikai közösséget, az így meghatározott ’nacionalizmus’ pedig ezt a szolidaritást és hovatartozás-tudatot jelenti. A nemzet nem más, mint ez az állam legitim birtokosának tekintett közösség; ez a kollektív birtoklás-tudat (azaz a nacionalizmus) adja az állam legitimitását.¹ A kapcsolat többé-kevésbé mindkét irányban állítható: előbb az állam építi a nemzeti lojalitást, vagy a nemzeti közösség az államot, noha ezek a folyamatok gyakran együtt játszódnak le. Bármilyen legyen is a sorrend, a „nemzetállam” összetartartást kíván, vagy inkább követel, noha tudjuk, hogy a valóságban ilyen problémátlan összetartás ritkán fordul elő.

Az államot időben megelőző, azt létrehozó civil társadalom hagyományos elképzelése legalább Jean Jacques Rousseau-ig vezethető vissza, aki egy politikai közösséget vagy „mesterséges és kollektív testületet létrehozó társulás” protonacionalista aktusáról beszélt.² Johann Herder, Hans Kohn, és nemrégiben Liah Greenfield is egyetértettek abban, hogy az ilyen érzések az állami uralom formáit szülik.³ Erről a kollektív érzésről gyakran feltételezték, hogy egy, azt megelőző, a közös ősök és kultúra által meghatározott, többé-kevésbé tulajdonítottnak tekintett etnikai csoportszolidaritáson alapul.⁴ Másképpen szólva: a nacionalizmust a „leszármazás-alapú” etnicitásnak és ennek alapján egyneműként felépített politikai egységeknek feleltet-

-
- 1 Rogers Brubaker: *Nationalism Reframed* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1996), 8, 85.
 - 2 Jean-Jacques Rousseau: *The Social Contract* (Penguin, Hammondsworth, UK, 1968), 61.
 - 3 Isaiah Berlin: *Vico and Herder* (Random House, New York, 1976); Hans Kohn: “Western and Eastern Nationalisms”. In John Hutchinson - Anthony D. Smith (eds.): *Nationalism* (Oxford University Press, Oxford, UK, 1994); Liah Greenfield: *Nationalism* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1992).
 - 4 Anthony Smith: *The Ethnic Origin of Nation* (Basil Blackwell, Oxford, UK, 1986); Walker Connor: *Ethnonationalism* (Princeton University Press, Princeton, 1994).

ték meg.⁵ Amint azt John Stuart Mill írta, még a nem etnikai „közösségi érzéseknek” is a „kormányzat határait” kell kijelölniük.⁶

A legfőbb gond ezzel a liberális ortodoxiával, hogy öntudatos, homogén hovatartozás-tudattal rendelkező közösségek előzetes létét feltételeznék, amelyekre az államok épülnének. Ezeket a csoporttudatokat azonban gyakran hivatalosságok és elítéltek konstruálják, akik a történelem szelektív felidézésével teremtik meg egy előzetes legitimitás látszatát, és szándékosan megfelelnek a múlt vagy jelenbeli belső megosztottságok kényelmetlen képeiről vagy tapasztalatairól.⁷ A közös identitás, összefogó etnicitás és közös nyelv képeit fokozatosan találták ki, építették fel és erősítették meg, gyakran kimondottan a társadalmi kohézió elősegítésére.⁸ Az etnicitás vagy az egység más formái nem voltak annyira rögzítettek vagy szilárdak, hogy az államépítés szükséges vagy egyetlen alapjául szolgálhattak volna.⁹ Ehelyett a különbözőség megmaradt vagy növekedett, például az új területek, népek vagy bevándorlók az államba való politikai betagozódásával, a politikai egységet fenyegetve.¹⁰ Amennyiben az előzetes társadalmi kohézió ritkán rögzült annyira, hogy az államiságra törő nemzetek előzetes alapjául szolgáljon, akkor az erre az előfeltevésre alapuló elméletek vitathatók vagy pontatlanok.

A liberális elméletben ezt a problémát próbálja megoldani Benedict Anderson emlékeztető elmélete, Anderson ugyanis az összetartó nemzet mint „képzelt közösség” kialakulását próbálja megmagyarázni ahelyett, hogy adottnak venne egy ilyen egységet. A folyamat a kapitalizmus terjedésével kezdődik, amikor a kereskedelem közös nyelvet követel, és az anyanyelvű könyvnyomtatás terjedése elősegíti egy közös tapasztalat és közösség tudatának kialakulását, amiről Karl Deutsch korábban azt állította, hogy a nacionalizmus alapja.¹¹ Anderson szerint a nemzet irodalmi alakzatként szüle-

5 Will Kymlicka: *Multicultural Citizenship* (Clarendon Press, Oxford, UK, 1995), 11, 23.

6 Uo. 52.

7 L. Ernest Renan: “What is a Nation?” In Geoff Eley – Ronald Grigor Suny (eds.): *Becoming National* (Oxford University Press, New York, 1996).

8 Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.): *The Invention of Tradition* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1993); Eugen Weber: *Peasants into Frenchmen* (Stanford University Press, Stanford, 1976); Charles Tilly: “Citizenship, Identity and Social History”. *International Review of Social History*, Supplement 3 (1996): 5.

9 Brubaker: i. m.

10 Ernest Gellner: *Encounters with Nationalism* (Blackwell, Oxford, UK, 1994), 34; Kymlicka: i. m. 10; Connor: i. m. 22.

11 Benedict Anderson: *Imagined Communities* (Verso, London, 1983) 41–42. Lásd még Karl Deutsch: *Nationalism and Social Communication* (MIT Press, Cambridge, MA, 1953).

tik meg az egyidejű létezésnek a közös nyelv és szövegek által ébresztett spontán tudatából. Anderson egyetért a liberális hagyománnyal abban, hogy a korai társadalmi/nemzeti kohézióra vonatkozó magyarázata nem feltételez semmilyen intézményes cselekvést; nincs semmilyen állam, amely a közösségi összetartást vagy lojalitást serkentené. Dicséretére legyen mondva túllép azon a hagyományos tendencián, hogy az etnicitásra mint egy rögzítettnek tekintett, korábbi kohéziót tételező alapra hagyatkozzon: „a nemzetet az első perctől nyelviileg, nem vérségileg gondolták el.¹² Ám ennek megfelelően Anderson nem tud magyarázatot adni rá, és ehelyett feltételezi, hogy a kialakuló kohézió senkit sem zár ki szándékosan, sőt véletlenül sem. „A nyelv nem a kirekesztés eszköze... alapvetően bennfoglaló”, mondja.¹³

Anderson elméletét inkább spontaneitásáért, mint bennfoglaló jellegéért támadták. Történészek és társadalomtudósok bizonyították, hogy ahelyett, hogy az államiságra törés eszköze lett volna, a kollektív érzelmeket gyakran az államok és uralkodó elitjeik bátorították. Mi több, a 'nacionalizáló államok' gyakoribbak, mint az előzetesen létező, államot alkotó nemzetek. A háborúk vagy gyarmatosítás és bevétel-növelési érdekek következtében létrejött politikai egységek a hovatartozás-tudat erősítésének szükségességére nacionalista képekkel válaszoltak, meghívva a tömegeket a politikai közösségbe.¹⁴ Ezekben az esetekben, amelyek jelen tanulmány tárgyát képezik, az államok alkották a nemzeteket, és nem fordítva; vagy az intézmények és hovatartozás-tudat együtt alakult ki. Az ilyen szolidaritások erősítésének egyik központi eszköze az állampolgárság bevezetése: a kialakuló államok tagságot és jogokat adományoztak, hogy bátorítsák a belső kohéziót és hovatartozás-tudatot. T.H. Marshall és Reinhard Bendix szerint a sajátosan állampolgári jogok odaítélése ugyan változó, és bizonyos csoportokra való kiterjesztésük még várat magára, ám a tendencia az egyetemes kiterjesztés irányában mutat, a kivételek pedig anomáliáknak tekinthetők.¹⁵ Ha a nemzeteket az állampolgárság ilyen hivatalos kiterjesztései határozzák meg vagy hozzák létre, akkor ez minden bizonnyal nem egy spontán folyamat.

12 Anderson: i. m. 133.

13 Uo. 122.

14 Charles Tilly: *Coercion, Capital and European States: AD 990-1992*, (Blackwell, Cambridge, UK, 1990); Brubaker: i. m. 5; Kymlicka: i. m. 13; Anderson: i. m. 54, 77; Hobsbawm-Ranger (eds.): i. m. 10. 80; és John Breuilly: *Nationalism and the State* (University of Chicago Press, Chicago, 1982), 19.

15 T. H. Marshall: *Citizenship and Social Class* (Pluto, London, 1991); Reinhard Bendix: *Nation Building and Citizenship* (University of California Press, Berkeley, 1964).

Az állami nacionalizmus másik kiemelkedő kurrens elmélete Ernest Gellneré. Akárcsak Anderson, Gellner számára is a nemzetépítés a kapitalizmus terjedésével kezdődik; bizonyos értelemben mindketten a modernizáció-elmélet képviselői. Ám ezen a ponton hasonlóságuk véget is ér. Anderson szerint a kapitalizmus a népnyelv terjesztésével létrehozza a nemzetet, az pedig az államot. Gellner szerint a munka és kultúra közös nyelve iránti gazdasági szükségletet csak az állami oktatási rendszer elégítheti ki, amely gondoskodik a megfelelő szocializációról.¹⁶ Vázlatosan fogalmazva, a kapitalizmus a nyelv és nemzeti összetartozás terjesztését követeli az államtól. Ez természetesen nem magyarázza a nacionalizmus korai, az iparosodás előtti formáit, noha Gellner tagadja, hogy léteztek volna hasonló preindusztériális nemzetek. Ám az államra való összpontosításának meggyőző ereje tagadhatatlan. Még Benedict Anderson is elismerte, a kérdésre visszatérve, hogy a posztkoloniális államok alakítják a nemzet képzelt közösségét.¹⁷

Az etnonacionalizmustól a spontán közösségépítés vagy államnacionalizmus-elméletek felé való elmozdulás során a belső homogenitás és bennfoglalás képzete állandó maradt. Általános előfeltevés, hogy az egységben háborús, jövedelmi vagy fejlődési előnyöket kereső vagy szerző államok a közös, csupán a külföldieket kirekesztő nacionalizmus képeivel erősítik lakosságuk összetartozás-tudatát. Anderson szerint e tudat forrása a nyelv. Az államelmélet-írók számára az állam a politikai közösség iránti lojalitást céltudatosan támogatja, az egység erősítése irányában döntve el a vitás kérdéseket.¹⁸ Átfogó közösségi érzést nem lehet előfeltételezni; azt fel kell, és fel is szokták építeni. Gellner számára a homogenitást a gazdaság „objektív imperatívuszai kényszerítik ki”, mert „az ipari társadalom allergiás az entrópia-ellenes intézményekre” vagy vonásokra.¹⁹ A nacionalizmus bennfoglaló tendenciáira vonatkozóan az etnonacionalizmus kivételével minden elmélet egyetért.

Innen adódik a probléma. Az államok nem öleltek fel következetesen minden potenciális belső összetevőt, hanem egyeseket az átfogó egység vagy etnikai homogenitás állítólagos imperatívusza ellenére szándékosan kizártak. Az etnikai alcsoportokat alávetettként tartották meg vagy kiűzték, noha

16 Ernest Gellner: *Nations and Nationalism* (Cornell University Press, Ithaca, NY, 1983). Lásd még Michael Hechter: *Internal Colonialism* (University of California Press, Berkeley, 1975), 162; Montserrat Guibernau: *Nationalisms* (Polity Press, Cambridge, UK, 1996).

17 Benedict Anderson: *Imagined Communities*. Javított kiadás (Verso, London, 1991).

18 Charles Tilly (ed.): *The Formation of National States* (Princeton University Press, Princeton, 1975), 32–34, 80, 97.

19 Gellner: *Nations and Nationalism*, id. kiad. 39, 65, 82.

az áldozatok nem előre meghatározottak. Az állampolgári jogokat gyakran osztogatták szelektíven, és nem egyetemesen. A polgárjog korlátozott maradt. A képzelt közösséget beszűkítették; a közösségi érzést és lojalitást korlátozták. A nacionalizmus befele is kirekesztésekkel dolgozik, nemcsak úgy, ahogyan a polgári vagy etnikai nacionalizmus fölötti régi vita feltételezte, hanem faji, nemi, vallási és osztályalapokon is. Michael Hechter például az állampolgári jogok szelektív, az osztályhatárokat megerősítő kulturális munkamegosztás szerinti odaitéléséről számolt be.²⁰ Ezek a különbözőségek az államokban és az államok által intézményesültek és tárgyiasultak, ellentmondva annak az előfeltevésnek, hogy az államok teljes belső egységre törekednek. Miért? És miből adódnak a nacionalizmus korlátozásának, a korlátozások kritériumainak különbségei? Ahogyan Rogers Brubaker fogalmazott, miért adott formákban, gyakorlati és korlátozott kategóriaként vagy feltételes fejleményként intézményesült a nacionalizmus?²¹

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása egy új nacionalizmus-fogalmat kíván, amely komolyan veszi a domináns struktúrák, előzetes konfliktusok és kirekesztések szerepét anélkül, hogy előre meghatározott etnikai kirekesztések esszencialista előfeltevéseire hagyatkozna. A nacionalizmus és az állampolgári jogok kapcsolódó kiterjesztésének napjainkban népszerű elméletei általában egyetemes bennfoglalást feltételeznek, legalábbis a jövőben, a kirekesztéseket pedig csak lemaradásoknak tekintetik a jogok kiterjesztésének terén. Ám az ilyen kihagyások és kirekesztések változnak, és lehet, hogy nem egyszerű lemaradások, hanem szándékosak és kulcsfontosságúak, egyes „mások” kirekesztése pedig nem véletlen, hanem a bennfoglaltak központi szövetségeinek egybeforrasztását célozza.²² A nacionalizmus nem egy képzelt bennfoglaló közösség, nem egy szókép, sem a gazdasági fejlődés és modernizáció által ösztönzött intézményes bennfoglalási folyamat. A nacionalizmus gyakran szándékosan kirekesztő, az először szabálytalanul feltörő kirekesztéseket pedig később a nemzet iránti központi lojalitás megszilárdítása érdekében támogatják vagy szabályozzák. Ahelyett, hogy a kohéziót akadályozná, a különbözőség, a nacionalizmus és a kapcsolódó jogok szelektív odaitélése a bennfoglalt és körülhatárolt központi mag összetartásának építését szolgálhatja. Fontos megjegyezni, hogy ez a me-

20 Hechter: i. m. Lásd még Tom Nairn: *The Break-Up of Britain* (New Left Books, London, 1977); Ernest Gellner, *Thought and Change* (University of Chicago Press, Chicago, 1964).

21 Brubaker: i. m. 16.

22 John A. Armstrong: *Nations Before Nationalism* (University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1984).

chanizmus nem a különböző csoportok kirekesztésének egyetlen alapja; az felléphet ártalmas ellenségességek eredményeként is, nemcsak kohéziós stratégiaként. Ám ez utóbbi, amelyre tanulmányunk összpontosít, a kirekesztések egyik fontos alapja, amely gyakran a konfliktusokat, nem a befogadást erősíti.

A kirekesztő nacionalizmus eredetei

Miért és hogyan alakul és kodifikálódik a nacionalizmus sajátos, belsőleg kirekesztő formákba? A kérdés megválaszolásához meg kell vizsgálnunk a folyamat helyét, működés módját, a kirekesztések okainak magyarázatait általában, a kirekesztések sajátos formáinak okait, valamint a folyamat dinamikáját alakító tényezőket.

A teljes magyarázatot nem áll módunkban kifejteni ilyen szűk keretek között, de hasznos lehet felidézni néhány példaértékű esetet, amelyek a kirekesztő nacionalizmus ismétlődéseit és változatosságát illusztrálják. Az eseteket abból a sajátos kontextusból kell választanunk, amelyre érvelésem vonatkozik: a belső konfliktusok által fenyegetett államnacionalizmus példái ezek, amelyek különböző formákban válnak kirekesztőkké. Nem foglalkozom a bennfoglaló nacionalizmus ritkább eseteivel, amelyek legtöbbször olyan helyzetekben alakultak ki, amelyekben kevés a belső konfliktus, vagy az ilyen konfliktusok érzékelt veszélye alacsony, noha ez a látszólagos homogenitás külön magyarázatra szorul. Szintén nem tárgyai elemzésemnek a birodalmi vagy gyarmati hatalmak által előírt kirekesztések, hiszen ezek kimeneteleiben kevés a meglepő elem.²³

Érvelésem megvilágítására a kirekesztések releváns példáit fogom idézni, amelyeket aztán úgy hivatkozok, mint amelyek alátámasztják azt; végül ezek általános következményeit a következtetésekben foglalom össze. A könnyebb felidézhetőség végett példáimat az 1. táblázat függőleges tengelye mentén foglalom össze a kirekesztés függvényében, a de facto hátrányos megkülönböztetéstől a szelektív jogi kirekesztésen át az erőszakos asszimilálásig vagy kiűzésig. A vízszintes tengelyen a belső konfliktus független szintjét adom meg, a hiányzó vagy kontrollált konfliktustól a polgárháborúig, amelyből az állam megerősödött tekintéllyel kerül ki, illetve amelynek következtében az állam formája és hatalma bizonytalan, és további konfliktus

23 David Laitin: "Hegemony and Religious Conflict". In Peter Evans - Dietrich Rueschemeyer - Theda Skocpol (eds.): *Bringing the State Back In* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1985). 168.

tusok irányában nyitott marad. Mindezeket a kifejezéseket bővebben megmagyarázom. A tárgyalt esetek kis száma természetesen a kirekesztő nacionalizmus változataira korlátozza elemzésem érvényességét, de remélem, hogy legalább sugallni tudok egy általánosabb magyarázatot is.

Táblázat: *Belső konfliktusszintek*

<i>A kirekesztés formája</i>	<i>Kontrollált konfliktus</i>	<i>Lezárt polgárháború</i>	<i>Folyamatban levő polgárháború</i>
Erőszakos asszimiláció vagy kiűzés			Franciaország (16-17. sz.) Anglia (17-18. sz.)
Szelektív jogi kirekesztés		Dél-Afrika (az apartheid időszak) Egyesült Államok (Jim Crow időszak)	
De facto diszkrimináció	Brazília (20. sz.) India (közelmúlt)		

A kirekesztő nacionalizmus formái

Először is tisztázzuk, mit is kell megmagyaráznunk, az állami politikákra és a kirekesztés kapcsolódó formáira mint függő változóra koncentrálva. Egyetértek Rogers Brubakerrel, hogy a nemzethez tartozás fogalmát leginkább „eseményként, valami hirtelen kikristályosodóként... esetleges, konjunkturálisan változó, kétes szemléleti keretként” kell értelmeznünk.²⁴

Az ilyen kikristályosodások valószínűleg a nem általános állampolgárságot kimondó szabályok esetében a legnyilvánvalóbbak, mert ezek pontosítják, kik a törvényesen bennfoglaltak és kizártak, védettek vagy védtelenek. Másképpen szólva: noha korántsem átfogó érvényű, az állampolgárság jogi határainak vizsgálata hasznos mutatót jelent a nacionalizáló államok által létrehozott kirekesztő nacionalizmus-formák tanulmányozásához. A polgári vagy etnikai nacionalizmusra vonatkozó korábbi viták ugyanezekre a jogi mutatókra hagyatkoztak. Jelen elemzés függő változója tartalmaz ilyen jogi mutatókat, de tartalmazza, egy kontinuum mentén, a kirekesztés kevésbé formális, ám jóval szigorúbb formáit is.

24 Brubaker: i. m. 19.

Az állampolgárságra vonatkozó szabályok a kirekesztés fontos mutatói, amelyek meghatározó pillanatokban jönnek létre, olyan viszonyokat rögzítenek, amelyek egy ideig állandóak maradnak, és hátrányos megkülönböztetéseket hagynak hátra azután is, hogy a törvénybe foglalt kirekesztés megszűnik. A bennfoglalás és kirekesztés ilyen kategóriáinak természetesen történelmi alapjai vannak. Ám a korábbi előítéletek, noha relevánsak, nem rögzítettek, és nem közvetlen okai a kirekesztés sajátos és változatos formáinak. Egyes előítéleteket, például a szelektív védelmet megengedő állampolgársági szabályok, intézményesítenek, másokat viszont nem. És belső kirekesztés nem mindig fordul elő, noha jóval gyakrabban, mint azt a liberális elméletírók feltételezték. Amikor egy előítéletet formálisan törvénybe iktatnak, hatásai felfokozódnak, és sokkal inkább konfliktus tárgyává válik, mint az informális diszkrimináció. Ám a kirekesztés kevésbé formális aspektusai szintén fájdalmasak és konfliktusosak lehetnek.

A kirekesztés nem minden formáját mondják ki az állampolgári jogok teljes körének odaitélésére vonatkozó törvények. Független változónk, a kirekesztés formái felölelik a retorikai, társadalmi, gazdasági és informális (azaz törvénybe nem iktatott) kirekesztést, a bizonyos, ám nem valamennyi jogtól való, részben törvénybe iktatott kirekesztést, a támogatott vagy erőszakos homogenizációt és az államból való homogenizáló kiűzést is. Ezek a kimenetek nagymértékben változók, ám tág értelemben valamennyi kirekesztésként jellemezhető. Nem számolok itt a népi társadalmakkal mint a kirekesztés végső formáival, amelyek annyira végtelenek és a modern korra jellemzőek, hogy külön elemzést igényelnek.

A kirekesztés fájdalmas, de kevésbé intézményesített formái közé tartozik a jelentős gazdasági-társadalmi diszkrimináció, amelyet az állam vagy vezető pártjai megengednek vagy támogatnak, de nem foglalnak törvénybe. Ilyen az afro-brazilok informális kirekesztése a rabszolgaság eltörlése után. Brazília 1889-ben vált köztársasággá, miután portugál uralom alatt a történelem legnagyobb rabszolgatartó társadalmává lett, és lakosságának nagyjából fele rendelkezett afrikai eredettel. A „faji demokrácia” hivatalos politikája szerint ezek a fekete brazilok megkapták az egyenlő állampolgári jogokat magukat, de a további afrikai bevándorlást még sokáig tiltották, és a legtöbb afro-brazil még sokáig nem jogosult szavazásra, a vagyoni és írnivalási tudás követelményei alapján. A fajkeveredés és néhány egyéni felemelkedés ellenére a legtöbb afro-brazil alacsonyabb iskolázottságú, alacsonyabban vagy egyáltalán nem foglalkoztatott, és érezhetően szegényebb volt és marad. Ezek az egyenlőtlenségek nyilvánvalóan a folyamatos diszkrimináció eredményei, amely ugyan illegális volt és ma is az, ám a védelem látha-

tóan nem érvényesül. A feketéket aránytalanul sújtó szegénység ellenőrizetlen, és nincsenek jogi előírások affirmatív cselekvésekre irányukban.²⁵

A brit kolonializmus alól felszabaduló India hasonló pluralizmus-igényeket jelentett be a muzulmánok befogadásával, Mahatma Gandhi erőfeszítéseiből ihletődve. Ám miután elnyerte függetlenségét, erőteljesen jelentkeztek a belső ellentétek, a muzulmán szeparatizmus muzulmánellenes felbuzdulással társult, és Pakisztán leszakadásában csúcspontot ért el. A kialakuló konfliktusban több mint 15 millió muzulmán menekült el Indiából. Ezután jött létre egy tulajdonképpen, a muzulmán és hindu érdekeket kiegyensúlyozó kompromisszum az Indiai Kongresszusi Párt égisze alatt.²⁶ A Bharatiya Janata Pártnak (BJP) csak nemrégiben sikerült muzulmánellenes retorikával népszerűsége tenni, a Kongresszusi Pártban uralkodó zűrzavar közepette. Ám az informális muzulmánellenesség ellenére a muzulmánok formális vagy jogi kirekesztése közelmúlt BJP-kormányai alatt korlátozott maradt, mivel azok látszólag igyekeztek mérsékelt politikával elkerülni a konfliktusokat.

A déli Egyesült Államok Jim Crow idején példázhatná a négerek részleges jogi kirekesztését bizonyos állampolgári jogok élvezői közül. A választójogot írni-olvasni tudáshoz és egyéb feltételekhez kötötték; egyáltalán nem, vagy csak alacsonyabb szintű társadalmi és oktatási szolgáltatásokban részesültek, és a törvény megengedte, noha nem mindig támogatta, a társadalmi és gazdasági diszkriminációt.²⁷ A bennfoglalás liberális hagyományainak ezeket az alternatíváit, és a kirekesztés innen eredő formáit Rogers Smith alaposan tárgyalta.²⁸

Dél-Afrika az apartheid idején az állampolgári jogok élvezői közül való, faji kategóriákon alapuló kirekesztés átfogóbb formáját alkalmazta. Az afrikaiaktól eleve megtagadták a választójogot, az úgynevezett színészek és ázsiaiak választójogát pedig korlátozták; bizonyos állásokat faji alapon lehetett betölteni, a közszolgáltatásokat megtagadták tőlük, alacsonyabb szintű oktatásban részesültek, és törvény szabályozta a megkülönböztető szegre-

25 Carl N. Degler: *Neither Black Nor White* (University of Wisconsin Press, Madison, 1971); Thomas E. Skidmore: *Black Into White* (Duke University Press, Durham, NC, 1993); Pierre-Michel Fontaine (ed.): *Race, Class and Power in Brazil* (Center for Afro-American Studies, University of California, Los Angeles, 1985).

26 Paul R. Brass: *Ethnicity and Nationalism* (Sage, New Delhi, 1991), 82.

27 V. O. Key, Jr.: *Southern Politics in State and Nation* (Knopf, New York, 1949); Gunnar Myrdal: *An American Dilemma* (Harper and Row, New York, 1944).

28 Rogers M. Smith: *Civic Ideals: Conflicting Visions of Citizenship in U.S. History* (Yale University Press, New Haven, 1997).

gációt nyilvános helyeken. A hatvanas évekre a dél-afrikai állam még az állampolgárságot is elkezdte megtagadni azoktól az afrikaiaktól, akiket állítólag független anyaországok polgárainak minősített.²⁹

A szelektív kirekesztés nyilvánvaló még a koramodern Nyugat-Európa kialakulóban levő, magukat „polgáriként” és bennfoglalóként meghatározó nemzetei esetében is, azt sugallva, hogy az itt elemzett minták eredete a központosított államok és protonemzetek kialakulásáig megy vissza. Az államok megerősödésének koramodern korszakában a vallási kisebbségektől megtagadtak bizonyos jogokat, asszimilációra kényszerítették vagy száműzetéssel fenyegették őket. Franciaországban a protestáns hugenottákat 1572-ben, Szent Bertalan éjszakáján lemészárolták, és a toleranciát kimondó 1598-as nantes-i rendeletig vallásgyakorlatukat korlátozták, és áttérésüket erőltették. A rendeletet 1685-ben visszavonták, ekkor a maradék hugenottákat kiutasították, a kirekesztés végletesebb formái irányában tolva el a koramodern Franciaországot, és végső soron nagyobb, hit-alapú egyneműséget kényszerítve ki.³⁰ Ennek az egyneműségnek a pontos határait aztán helyileg vitatták, építették és erősítették, például a spanyol határ melletti városokban.³¹

A régi idők kedélyes Angliája nem is volt annyira kedélyes a katolikusok számára a tizenhetedik században, és azután sem még legalább 150 évig. II Károly az 1673-as és 1678-as test-esküvel eltiltotta a katolikusokat a köz-tisztségektől, megtiltották a városokban való lakást és gyülekezést, és ezeket a kirekesztéseket William és Mary is megerősítette 1688 után. Ezek a jogi megkülönböztetések Angliában 1829-ig maradtak érvényben, az írországi katolikusok számára pedig még tovább.³² Következésképpen számos katolikus kénytelen volt áttérni vagy elmenekülni, egy, a katolikusokkal szimpatizáló királyt lefejeztek, egy másik katolikus királyt pedig száműzetésbe kényszerítettek. A jogok megtagadása, a katolikusok áttérésre kényszerítése vagy száműzése a koramodern Angliának szintén végletes helyet biztosít a kirekesztések kontinuumán, ellentmondva a liberális bennfoglalás konvencionális képének.

29 Leonard Thompson: *A History of South Africa* (Yale University Press, New Haven, 1990).

30 Richard S. Dunn: *The Age of Religious Wars, 1559-1715* (Norton, New York, 1970).

31 Peter Sahlin: *Boundaries* (University of California Press, Berkeley, 1989).

32 Roger Lockyer: *Tudor and Stuart Britain, 1471-1714* (St. Martin's Press, New York, 1985).

A belső konfliktus mint ok

Az államok, pontosabban az államokat ellenőrző elitek, igyekeznek elkerülni uralmuk megszakadását, hogy biztosítsák stabilitásukat, háborúik támogatását, jövedelmeik fenntartását vagy a fejlődésben való részvételüket. Ebben a célirányos viselkedésükben „racionálisak”.³³ Bizonyos értelemben ez az érv jól illeszkedik az állami autonómia irodalmából ismertek közé: az államok saját érdekükben cselekszenek, hogy megerősítsék legitimitásukat és megőrizték önmagukat, társadalmukat és gazdaságukat.³⁴ Ám az államnak ez az autonóm érdeke nem légtüres térben alakul, hanem a maga során megosztott civil társadalom részéről érkező valódi nyomásokra és kihívásokra adott válaszként.³⁵ Ha nem lennének ilyen kihívások, az egység és a megmaradás állami támogatásának szükségessége kevésbé lenne számottevő. Ezeknek a kihívásoknak a formája szabja meg a központi bázis megteremtésére, formálására és egységbe fogására tett állami erőfeszítéseket. Az e kényszerek által irányított állami cselekvés az állam cselekvőképességén múlik, ami változhat, ám az államok többé-kevésbé képesek a kirekesztéseket törvénybe iktatni és végrehajtani. A belső konfliktus szintje és formája az itt tételezett független változó, amely ezekre a kohézió megteremtését célzó erőfeszítésekre serkenthet, valamely olyan csoport kirekesztésével, amely nem központi jelentőségű az illető konfliktus szempontjából.

Ennél pontosabban is meghatározhatjuk az elemzésünkhöz tartozó példákat. Nem tartoznak ide az önmagukat homogénként érzékelő társadalmak, noha az a mód, ahogyan ez az érzékelt homogenitás létrejön, további elemzésre szorul. Amikor a kialakulóban levő államok belső, inkább a központi hatalmat fenyegető, mint az autonómia erősítésére törekvő megosztottságokkal szembesülnek, az elitek megpróbálják ellenőrzés alá vonni vagy felszámolni ezeket. A potenciális, folyamatban levő vagy múltbeli konfliktusok állami cselekvéssel csökkenthetők. A folyamat azokon a csomópontokon a legnyilvánvalóbb és a leginkább elemezhető, amikor a konfliktusok kialakulnak, és kísérletek történnek megoldásukra a politikai közöség fenntartása érdekében.

Az állam uralmát természetesen reális, múlt- vagy jövőbeli belső konfliktusok széles skálája fenyegeti. Idetartozhatnak a lehetséges, noha jelen nem

33 Michael Laver: *Private Desires, Political Action* (Sage, London, 1997), 2.

34 Evans-Rueschemeyer-Skocpol: i. m.

35 Elinor Ostrom: “Rational Choice Theory and Institutional Analysis”. *American Political Science Review* 85 (March 1991): 241.

levő társadalmi konfliktusoktól való félelmek, vagy az állam formájának és hatalmának fenntartását megkérdőjelező polgárháborúk. A viszonylagos konfliktusmentesség könnyen megállapítható a kollektív erőszakos cselekedetek hiányára hivatkozva. Az állam hatalmának megerősítését vagy annak folyamatos megkérdőjelezését eredményező polgárháborúk között is könnyen különbséget tehetünk aszerint, hogy kiobbannak-e kiterjedt konfliktusok a háború után. Amikor az ilyen konfliktusok folytatódnak, az állammellenes kihívások folytatódása nyilvánvalóan állami válaszokat követel. Nem tárgya elemzésemnek a belső konfliktusok végső formája, a forradalom, amikor a korábbi államhatalmat és társadalmi rendet megdöntik, és egy újjal helyettesítik.

Erre a független változóra szintén hozhatunk példákat. Sem Brazília, sem India nem esett át semmiféle polgárháborún, noha a potenciális konfliktusok foglalkoztatták az eliteket. A birodalmi korszak után Brazília elkerülte azt a fajta polgárháborút, amellyel az Egyesült Államok szembesült. A gyarmati sorból felszabadult India és Pakisztán közötti feszültségek tovább szították a belső etnikai konfliktusokat, és a legalábbis potenciális osztály- és kaszt-konfliktusokat, amelyek azonban nem robbantak ki. Ezzel szemben az Egyesült Államok véres polgárháborún esett át, Dél-Afrika pedig a búr háborún, amelyek azonban a központosított államot mindkét esetben érintetlenül hagyták – az Egyesült Államok esetében a polgárháború megerősítette, a Brit Birodalomhoz tartozó Dél-Afrika esetében pedig újonnan létrehozta és megszilárdította azt. A koramodern Angliában és Franciaországban a polgárháborúk törekeny államhatalmat hagytak hátra, amely folyamatos, véres belső konfliktusok során alakult erősebb parlamentarizmussá, illetve abszolútizmussá.

A kirekesztés logikája: a független és függő változók összekapcsolása

Érvelésem központi eleme, hogy a szelektív kirekesztés támogatása vagy törvénybe iktatása a kulcsközösség múltbeli vagy lehetséges megosztottságának kezelésére hivatott. Számos korábbi elemzés azt feltételezte, hogy a nemzeti egység támogatásának bennfoglaló módon kell történnie, csak ez gyakran nem lehetséges. A sokféleség és történelmi ellenségeskedések, legyenek azok területfoglalás, bevándorlás vagy térítés eredményei, megakadályozzák az átfogó egységet vagy összehangolást. Az ilyen egységgel szembeni, tulajdonképpen vagy vélt kihívások változóak. Ahol léteznek ilyen fenyegetések, végkimeneteleik olyan ismétlődő vonásokat mutatnak, amelyek nem magyarázhatóak állítólag rögzített kategóriákkal. Az államok elit-

jei a nemzetépítés során alkukat kötnek, kiválasztva, kiket fogadjanak be, jutalmazzanak és buzdítanak lojalításra mint kulcsközösségüket. Ennek a magnak az azonosítása és megerősítése végett az elitek valamely más csoporttal szembeni, meglevő ellenségességeket manipulálnak, ezáltal ki is békítik őket. Az így meghatározott és megerősített kulcsközösség időben maga is változhat, a változó kihívások és szövetségek függvényében.

Érvelésem vázlatos formában a következő: az államok gyakran nem azal a kéttényezős problémával szembesülnek, hogy hogyan érvényesítsék hatalmukat egy egységes társadalom felett, hanem egy jóval összetettebb, háromtényezős kihívással, ahol a szuverén hatalomnak versengő vagy ellenséges csoportokkal kell számolnia. Elkerülendő, hogy vereséget szenvedjenek a versengő csoportok szövetségétől, az államok egymás ellen játsszák ki őket úgy, hogy szövetséget kötnek az egyikkel, amit egy másik csoport bizonyos jogok élvezéséből való célzott kirekesztésével szilárdítanak meg. Ez megerősíti az előítéleteket. Az ilyen állami cselekvés egy kezelhetőbb hatalmi berendezkedést hoz létre. Vagy, amint Barry Weingast nemrég állította, a bizonyos mértékű támogatásra szoruló, ám a versengő, követeléseik összehangolására képtelen csoportok igényeit teljesíteni nem kívánó államok támogatottságukat az egyik csoport jogainak a másik javára való megsértésével szilárdíthatják meg.³⁶ Ez a nacionalizmusnak egy, a klubok gazdasági elméleteiből ismert formáját eredményezi, amelyben a közös javakat szelektíven osztják el, és a kívülállókkal szemben védelmezik.³⁷

A vázlatos eszmefuttatások egyszerűsítése legalább annyira félrevezető lehet, mint amennyire hasznos, ezért a fentebbiek újrafogalmazása a segítségünkre lehet. Súlyos ellenségeskedések fennállása esetén a mindenki számára nyitott nacionalizmus lehetetlennek bizonyulhat. Ilyen esetekben az államok megtanulhatják úgy elnyerni egy kulcsközösség támogatását, hogy megengedik előítéleteinek érvényesítését, gyakran kiválasztva egy bizonyos előítéletet, amely egységbe foglalhatja az egyébként más ellentétek által megosztott közösséget. A jogi határok fenntartásával és egy belső „másik” közös ellenségként való kirekesztésével az ilyen államok megfogható előnyökre összpontosítva és szimbolikus manipulációkhoz folyamodva segítik elő a bennfoglaltak összetartását, és szerzik meg támogatásukat. Ezek az

36 Barry R. Weingast: "The Political Foundations of Democracy and the Rule of Law". *American Political Science Review* 91 (June 1997): 245–63. Lásd még James D. Fearon - David Laitin: "Explaining Interethnic Cooperation". *American Political Science Review* 90 (December 1996): 715–35.

37 Todd Sandler: *Collective Action* (University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992), 63–64.

eszközök kevésbé hatékonyak vagy közvetlen eredményekkel kecsegtetők, ha csak a szelektív állampolgársággal foglalkozó tanulmányok által általában vizsgált külföldiekre alkalmazzák őket, bár a belső csoportok kirekesztését gyakran erősítik meg fennálló és kapcsolódó külső ellenségeskedések.

A benn fellelt „kivülállók” elhatárolása, démonizálása és jogoktól való megfosztása olyan hivatkozási pontot teremt, amely tovább egységesíti és szilárdítja a „mi-csoport” támogatását.³⁸ A szelektív kizárás így az állam érdekeit szolgálja, megelőzve vagy ellenőrzés alá vonva a konfliktusokat, amikor a társadalmi szakadékok lehetetlenné, vagy legalábbis nagyon nehezen megvalósíthatóvá teszik a bennfoglalóbb „polgári” egységet. Nem meglepő tehát, hogy a nacionalizmus „nem egy formátlan, lebegő, pontatlan, összpontosítatlan érzés... Általában igen élesen körülhatárolt tárgya van, például az emberek bizonyos kategóriáinak szeretete, és mások gyűlölete,” ahol a szeretet és a gyűlölet együtt járnak.³⁹ Arthur Stinchcombe következtetése szerint a nacionalizmus „a nemzeten belüli megosztottságok felszámolódását kívánja, és a csoporton kívül állókat szövetségesként megbízhatatlannak, ellenségként pedig kérlelhetetlenül gonosznak állítja be.... Egyrészt a honfitársak szeretete... Ám másrészt a csoporton belüli bármely ellenállással mint potenciális árulással szembeni bizalmatlanság szelleme, valamint az idegenek gyűlölete.”⁴⁰

Korábbi megállapításainkra visszautalva az ilyen szervezett kizárások gyakran, noha nem mindig, a bennfoglaltak egységét és hovatartozás-tudatát hivatottak erősíteni; ez nyilvánvaló az informális diszkriminációban, az állami állampolgárság-politikákban, az erőszakos asszimilációban vagy kiutasításokban. Az ilyen kizárások minden bizonnyal alapoznak az államot mozgásterét is behatároló korábbi társadalmi hajlamok habitusára, különösen a „primordiális hallgatólagos szerződésre, amely szerint a „mi” az „ők”-kel ellentétben határozódik meg.”⁴¹ Az eredmények az önérdék és stratégiai számítás hagyományos marxista témáit kombinálják a történetileg meghatározott, ám természetesnek tűnő habitus szimbolikus hatalmával.⁴² Ám

38 Connor: i. m. 48.

39 Gellner: *Encounters with Nationalism*. Id. kiad. 65.

40 Arthur L. Stinchcombe: “Social Structures and Politics”. In Fred I. Greenstein - Nelson W. Polsby (eds.): *Handbook of Political Science*. Vol. 3 (Addison-Wesley, Reading, MA, 1975), 600-601.

41 Pierre Bourdieu: *Distinction* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984). 478.

42 Rogers Brubaker: “Rethinking Classical Theory: The Sociological Vision of Pierre Bourdieu”. *Theory and Society*, 14 (November 1985): 723-744; Pierre Bourdieu: *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1977); Loic

amint Pierre Bourdieu megjegyezte, a merevebb vagy törvényi szabályozások valószínűsége pontosan akkor nő meg, amikor az elszabadulni látszó ellenségességek az államot fenyegethetik. Ezek a szabályozások aztán „csökkentik az ambiguitást... világos határokat szabnak”, amelyekre megfelelő állam iránti támogatás építhető. A szabályozás pillanatait tehát a nacionalizmus kikristályosodásának pillanatai.⁴³

A szelektív kizárás kialakulásához még legalább két tényező járul hozzá. Makroszinten számolnunk kell transznacionális befolyásokkal, különösen a nacionalizmus iránti érdeklődés történelmi hullámaival, amely támogatja vagy kikényszeríti az ilyen retorika használatát azokban az esetekben is, amikor a sokféleség lehetetlenné teszi a nacionalizmus bennfoglaló változatait. A nemzetközi feszültségek és ellenségeskedések megerősíthetik a belső kizárásokat, például amikor belső csoportokat külső erőkkel való szövetkezéssel gyanúsítanak, és ezért nagyobb valószínűséggel válnak kizártakká. Mikroszinten a szelektív befogadást serkentő pszichológiai tényezőkkel kell számolnunk. Pszichológiai kísérletek és elméletek gazdag hagyománya bizonyította, hogy bármely mi-csoport kohézióját a ti-csoporttal szembeni diszkrimináció erősíti, ahol a „másik” megkülönböztetése a közös jellemzők vagy közös sors tudatát erősíti a magban.⁴⁴ A kizártak kategóriájának tulajdonképpen alapja viszonylag irreleváns, ezt nevezte Sigmund Freud túl lekicsinylően „az apró különbségek nárcizmusának.”⁴⁵ Ám a központi mag kohéziójának növelése érdekében gyakran választanak ki egy bűnbakot éppen annak alapján, hogy jelen van, látható, és nincs ereje ellenállni. A bűnbak haszna, hogy levezetheti a mi-csoport egy olyan részének az agresszióját, amely túl erős ahhoz, hogy kizárják. A nemzetközi nyomás és pszichológiai hajlamok fokozzák a kizárás erős készítését, egy különben csekély különbséget nagyítva fel.

Wacquant: *An Invitation to Reflexive Sociology* (University of Chicago Press, Chicago, 1992).

43 Pierre Bourdieu: *In Other Words* (Stanford University Press, Stanford, 1990), 76–82.

44 Michael Billig – Henri Tajfel: “Social Categorization and Similarity in Intergroup Behavior”. *European Journal of Social Psychology* 3 (January 1973): 27–52; Henri Tajfel: “Experiments in Intergroup Discrimination” *Scientific American* 223 (November 1970): 96–102; Henri Tajfel – John C. Turner: “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior”. In Stephen Worchel – W. G. Austin (eds.): *Psychology of Intergroup Relations* (Nelson-Hall, Chicago, 1986), 7, 16; Henri Tajfel: *Differentiation between Social Groups* (Academic Press, London, 1972), 66, 83.

45 Sigmund Freud: *Civilization and Its Discontents* (Norton, New York, 1961), 61.

Ez az általános eszmefuttatás azt sugallja, hogy összefüggés van a politikai közösséggel szembeni fenyegetések formái és szintjei, valamint az illető konfliktusok megelőzését vagy kezelését célzó kizárások formái és szintjei között; az 1. táblázatban összegzett példáink pedig igazolják ezt az együttváltozást. Ahol a konfliktus nem vezetett szervezett erőszakhoz vagy háborúhoz, a kulcsközség potenciális belső konfliktusai egy harmadik fél kirekesztésével ellenőrzés alá vonhatók. Függetlenedése után a viszonylag békés Braziliában, és a közelmúltban Indiában, az afro-brazilok és muzulmánok elleni, jórészt retorikai és korlátozott informális diszkriminációt az állam jóváhagyta, vagy legalábbis megengedte. Indiában a Kongresszusi Párt meggyengülése a de facto muzulmánellenes diszkrimináció növekedéséhez vezetett. Braziliában és Indiában egyaránt az állam központi hatalmát anélkül sikerült megerősíteni, hogy régiók, osztályok vagy kasztok közötti civil háború kényszerített volna ki egy erősebb kezű, kizárásos megoldást.

Amikor a társadalmi konfliktusok polgárháborúban csúcsosodtak ki, és a politikai közösség fennmaradásért folytatott küzdelme sikeres volt, a korábbi konfliktusokat erőteljesebben kellett felszámolni, és a nemzeti egységet törvénybe foglalt kizárásokkal kellett megteremteni. Az asszimilálhatatlannak tekintett négerektől az Egyesült Államokban a polgárháború után, Jim Crow alatt megtagadták a választó és egyéb jogokat, így békéltetve meg az illető megkülönböztetéseket követelő délieket az újjáépítés után. Ez a lépés megteremtette a fokozatos regionális megbékélés kereteit egy centralizáló állam keretein belül. A búr háború után a Brit Birodalmon belül létrejött Dél-Afrika számára lehetővé tették, hogy kizárja a néger többséget, így teremtve meg az afrikanderek és angolok fehérekénti megbékélésének alapját. A faji kizárás további intézményesítése a második világháború után, az apartheid alatt újjáélesztette a fehérek közötti etnikai konfliktust. Az afrikander szeparatizmus hatalomra kerülve érvényesítette a szegregációt, ami valamennyi fehér meggazdagodásához vezetett, és ismét lehetővé tette fokozatos megbékélésüket.⁴⁶

A belső konfliktusok és kizárások közötti összefüggés nyilvánvaló a koramodern államok és nemzetek kialakulásában is, még mielőtt az államok megerősödtek volna, vagy képessé váltak volna finomabb jogi kizárásokat érvényesíteni. Az állam uralmát gyengítő korábbi véres konfliktusokat az erőszakos asszimiláció vagy kiűzés durvább eszközeivel szerelték le. Miután a tizenhatodik századi vallásháborúk a trónt fenyegették, illetve miután a

46 Anthony W. Marx: *Making Race and Nation* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1998).

következő században az abszolutista uralmat felkelés rázta meg, az asszimilálhatónak tekintett vallási csoportokat áttérésre kényszerítették, vagy megfosztották jogaiktól. Medici Katalin és fiai a protestáns-ellenes érzések meglovagolásával próbálták megőrizni hatalmukat nemesi ellenfeleikkel szemben, a Guise párttal lépve szövetségre, amit a hugenották Szent-Bertalan éji lemészárlásával pecsételtek meg. A türelmet és rendet csak a katolikus hitre áttért IV. Henri állította helyre, aki a trónt Katalin utolsó fiának halála után örökölte meg. Ám a nemesek és parasztok zavargásai XIV. Lajost újabb kihívás elé állították, ő maga pedig kénytelen volt elmenekülni Párizsból a Fronde alatt. Hatalmának megszilárdítása érdekében a Napkirály korlátozta a hugenották jogait, és 1685-ben száműzte a megmaradtakat, szorosabbra vonva ezáltal a katolikus egyházzal kötött szövetségét, amelyet az egyház a foglalkozás nélküli nemesek funkciókhoz juttatásával viszonzott. Az abszolutista francia állam tehát vallási kizárásokra támaszkodva épült, leszámítva azt a jelentős időszakot, amikor a viszonylagos béke lehetővé tette a IV. Henri nantes-i rendelete által kimondott toleranciát.⁴⁷ A Francia Forradalom idejére a kiutasítás viszonylagos vallási homogenitást teremtett, megengedve a bennfoglalóbb nacionalizmus egy liberális retorikáját.

A tizenhetedik századi Anglia a polgárháború után, a központi államhatalom megerősítésére tett erőfeszítések közepette szintén a vallási kizárások eszközához folyamodott. A monarchia és földbirtokosok közötti hatalmi harc polgárháborúhoz, és a parlament figyelmen kívül hagyásával, valamint katolikus szimpátiákkal vádolt I. Károly lefejezéséhez vezetett. Amikor II. Károlyt visszahelyezték trónjára, hamarosan egy sor katolikusellenes kizárást léptetett életbe, a korábbi katolikusellenes előítéletekre alapozva próbálva meg egységesíteni a hatalmi harcban megosztott protestáns közösséget. Ám a királyi hatalom további kihívásokkal szembesült, különösen 1686–89-ben, ami az államhatalom kizárások általi átalakításának és megerősítésének megismétléséhez vezetett. Amikor a lázadások és zavargások a katolikus uralkodót, II. Jakobot menekülésre kényszerítették, helyét Vilmos és Mary foglalták el, akik további katolikusellenes intézkedéseket hoztak. A katolikusok kizárása a protestánsok egységbe fogása végett az angol nemzetépítés alapjává vált, és azt később külső háborúk is megerősítették, amelyekben a franciák a belső „másikkal” vallásilag kapcsolatban állóként jelentek meg.⁴⁸

47 N. M. Sutherland: *The Massacre of St Bartholomew and the European Conflict, 1559–1572* (Macmillan, London, 1973).

48 J. G. A. Pocock: *Three British Revolutions* (Princeton University Press, Princeton, 1980); Linda Colley: *Britons* (Yale University Press, New Haven, 1992).

A kizárt csoport behatárolása

Eddigi eszmefuttatásom megvilágítja, miért zárhatnak ki az államok bizonyos csoportokat célirányosan, mások egységbe fogása végett, de ez önmagában nem magyarázza, hogy miért egy adott csoportot vagy kategóriát választanak. Amint David Laitin kifejtette, az államok meglovagolják a társadalmi szakadékokat vagy előítéleteket, a hagyományt használva az elfogultságok megszervezésére és kihasználására.⁴⁹ Ám miközben így tesznek, az eliteknek választaniuk kell egy sor csoport közül, amelyek a kizárás tárgyivá válhatnak; a választás kimenetele pedig nem rögzített.⁵⁰

A racionális döntéshozás és szövetségkötés elméletei egy fontos lehetséges megoldást javasoltak a szelektív kizárás e rejtélyére. William Riker szerint például a szövetségeket az a szüksége alakítja, hogy a kiváltságok elnyeréséhez szükséges legkisebb méretű koalíció jöjjön létre, ezáltal biztosítva, hogy maximális előnyök oszlanak meg a lehető legszűkebb körben.⁵¹ Ám az egyének nem szabadon változtatják és cserélik lojalitásaikat. A történelmi ideológiák vagy előítéletek, az identitások „beágyazottsága” behatárolja a megengedhető koalíciókat.⁵² Minél mélyebb az ideológiai vagy identitások mentén való megosztottság, a győztes koalíciót annál inkább a különbözőségek minimalizálására tett kísérletek, és nem Riker „méret-elve” fogják meghatározni. Az elitek stratégiai meglátásait arról, hogy mi a racionális, konjunkturális háttér-viszonyok határozzák meg, amelyek a nagy feszültségekkel terhes pillanatokban behatárolják a lehetséges választások és egyezségek körét. A kizárásos kimeneteleket tehát a „racionális” és történelmileg meghatározott számítások kombinációja határozza meg.

A nacionalizáló államok előítéletek és belső ellentétek örökségével szembesülnek, és ezek az egységes uralommal szembeni kihívások állami cselekvést követelnek. Az államok ezután célirányosan kizárhatják az egy adott kategóriába sorolható embereket, hogy egy központi mag egységét és hovatartozás-tudatát erősítsék, és ezáltal egy, a bennfoglaltak által meghatározott nemzetet hoznak létre. Az e célra felhasznált kategória tükrözi az el-

49 David Laitin: “Hegemony and Religious Conflict”. Id. kiad. 311.

50 L. Steven Lukes: *Power: A Radical View* (Macmillan, London, 1974), 16; Russell Hardin: *One for All* (Princeton University Press, Princeton, 1995).

51 William Riker: *The Theory of Political Coalitions* (Yale University Press, New Haven, 1962). Lásd még Steven J. Brams: *Rational Politics* (CQ Press, Washington, 1985), 175.

52 Steven J. Brams: *Game Theory and Politics* (Free Press, New York, 1975), 228–232; Kenneth A. Shepsle: “Studying Institutions”. *Journal of Theoretical Politics* 1 (April 1989): 131–47.

lentéteknek azt a történelmi örökségét, amely elsősorban felvetette a belső megosztottság problémáját, egy múltbeli képet vetítve a jelenre.⁵³ Amint Elie Kedourie kifejtette, „a nacionalisták felhasználják a múltat.”⁵⁴ Hogy melyik múltbeli megosztottságot használják fel az egység elősegítésére, az attól függ, milyen beágyazott történelmi ideológiák és narratívák határozzák meg az elitek stratégiai vitáit arról, hogy a kizárás mely tárgya és formája fogja megoldani a kulcsfontosságúnak ítélt mag nyomasztó belső konfliktusait. Pontosan azért, mert nem vagyunk valamennyien múltunkról leszakított „heréltek”, ahogyan Ernest Gellner mondaná, a múltbeli elfogultságok a kizárásos nacionalizmus alakítására hasznosíthatók.⁵⁵

Döntő fontosságú, hogy amikor egy potenciális kulcsközösséget egy kérdés vagy kategória ellenséges táborokra osztja, megakadályozva az alapvető nemzeti egységet, valószínűbb, hogy egy másik megosztó kategóriát kodifikálnak, hogy túllépjenek az előző akadályon és egységesítsék a közösséget. Egy olyan csoportot zárnak ki, amely önmagában nem jelentős tényező a legsúlyosabb belső konfliktusban, de amelynek kizárása segítheti a potenciális kulcsközösség nagyobb csoportjainak egységbe fogását. A nemzeti egység létrehozására felhasznált kizárási formának ezután elég nyomatékkal kell bírnia ahhoz, hogy egységesítse a kulcsközösség konfliktusban vagy egyenesen háborúban álló részeit. Például a faj felhasználható regionális vagy etnikai különbségek, az etnicitás osztálykülönbségek, az osztály pedig etnikai feszültségek meghaladására és egységteremtésre. A koalíció méreteinek minimalizálása nem meghatározó; ám a múltbeli előítéletek által megerősített, működőképes koalíció megerősítése az. Az intézményes és szelektív nacionalizmus ezután reifikálja a kirekesztő kategóriát, megerősítve az eredendő különbség hamis, ám ettől még igaznak tartott előfeltevését. Az eredmény egy, a kultúrát meglovagoló intézményesített koalíció.⁵⁶

A kizárás által kezelendő, fennálló vagy fenyegető konfliktus sajátosságai határozzák tehát meg a harmadikként kizárandó csoportot, amely ellen a kulcsközösség csoportjai egységbe tömörülhetnek. A Kongresszusi Párt ál-

53 Edwin N. Wilmsen – Patrick MacAllister (eds.): *The Politics of Difference* (University of Chicago Press, Chicago, 1996), 3.

54 Elie Kedourie: *Nationalism* (Blackwell, Oxford, UK, 1960), 70.

55 Gellner: *Nations and Nationalism*. Id. kiad. 18.

56 Lásd Peter Hall: *Governing the Economy* (Oxford University Press, Oxford, UK, 1986), 19; Walter W. Powell – Paul J. DiMaggio (eds.): *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (University of Chicago Press, Chicago, 1991); Mark Granovetter – Richard Swedberg (eds.): *The Sociology of Economic Life* (Westview, Boulder, CO, 1992).

tal többé már nem összefogott hinduk muzulmánellenes előítéleteit legalább részben az osztály- vagy kasztkonfliktusok elkerülése végett támogatták, amely stratégiát a BJP is felölelte a hatalom megszerzésére tett sikeres közelmúltbeli kísérletei során. A fehérbőrű brazilok regionális vagy osztálykonfliktusait úgy sikerült ellenőrzés alatt tartani, hogy az afro-brazilok elleni, a rabszolgatartás korára visszamenő előítéletekre alapozó diszkriminációval fogták egységbe őket. Az amerikai polgárháború által szült regionális konfliktusok megszüntetése a négerek kirekesztését kívánta, ellenük ugyanis a fehérek valamennyi régióban faji előítéleteket tápláltak. A dél-afrikaiak között a búr háború alatt és után kirobbant etnikai konfliktusok felszámolására az afrikanderek és az angolok a négerek elleni közös rasszizmusban egyesültek. A francia nemesek, vagy az angol nemesség és a trón közötti koramodern hatalmi harcok ellenőrzés alatt tartása végett vallási kisebbségeket zártak ki. Angliában ez a kizárás két királyt is érintett, akiknek lefejezése, illetve száműzése hozzájárult az alkotmányos uralkodás fokozatos megszilárdulásához. Ezzel ellentétben a hugenották kitiltása Franciaországból a katolikus nemesség lojalitását szerezte meg, és megerősítette a királyságot (még egy áttért uralkodó alatt is) az abszolutizmus felé vezető úton, mielőtt az ekkorra már egységesebb nemzet a forradalom útjára nem lépett.

Ez az eszmefuttatás tudatosan kölcsönöz kulturális és instrumentális megközelítésekből egyaránt, de egyiknek sem enged egyedulalmat. A kulturálisták azt állítják, hogy a nemzeti egységeket a primordiális ősökkel és kötelékekkel kapcsolatos, örökölt vagy kialakuló jelentések és hitek határozták meg.⁵⁷ Ám a látszólag a múltból örökölt eszmék változnak, akárcsak felhasználásaik, és ezek a változások nem magyarázhatók látszólag változatlan örökségekkel vagy esszencializmussal. A kultúra maga is változik, és változásai nem magyarázhatók a kultúrára magára való visszautalással. A négerek, muzulmánok, hugenották vagy katolikusok elleni előítéletek és kodifikált kizárások ereje és gyakorlata például minden esetben változó volt.

Az instrumentalisták azt vetik ez ellen, hogy a hagyományok és meggyőződések stratégiai érdekszámítások alapjait képezik. Visszautasítják az esszencialista, változatlan természetet feltételező kulturális megközelítéseket, és ehelyett arra koncentrálnak, hogyan válnak bizonyos nézetek stratégiai okokból, rövid távú előnyök elérése érdekében, elfogadottá vagy támogattá.⁵⁸ Ám a meggyőződések és közösségek gyakran továbbélnék akkor is,

57 Marshall Sahlins: *Culture and Practical Reason* (University of Chicago Press, Chicago, 1976), 206.

58 David Laitin: *Hegemony and Culture* (University of Chicago Press, Chicago, 1986), 99, 180-182; Wilmsen – MacAllister (eds.): i. m. 27.

amikor már költségesek, nem nyereségesek.⁵⁹ Vagy még alapvetőbben, a racionális érdekszámításokra alapozott elemzés adottnak veszi a illető cselekvéseket mozgató preferenciákat. Az ilyen elemzés pontosan a primordialisizmushoz tér vissza, amikor feltételezi, hogy a preferenciák történetileg valami módon „az otthon kényelmeiként” állandósultak.⁶⁰ Ám ezek a diszkriminatorikus „kényelmek” időben változtak, és nem szigorúan „racionális” kizárások is fennmaradnak.

Ahelyett, hogy a fenti érvek mindkét formáját visszautasítanám, kifejezetten használom és kombinálom őket. Ahogyan Jürgen Habermas mondta: „az értelmezés és formális elemzés egyszerűen a vizsgálódás ugyanazon folyamatának dimenziói.”⁶¹ Más szavakkal: a kulturális és történetileg megalapozott identitások behatárolják és azonosítják a stratégiai opciókat, lehetőségeket világítva meg és zárva ki. A kultúra preferenciákat termel, amelyek azután racionális számítással követhetők. Másképpen fogalmazva, az identitások bizonyos egyensúlyokat valószínűsítenek.⁶² A döntéseket a múlt fényében fogják fel és értelmezik.⁶³

A megközelítések ilyen kombinálása furcsa társításokhoz vezet. A kizárásos nacionalizmus valóban gyakran tükröz hosszú távon fennálló preferenciákat, identitásokat és előítéleteket, amint az etnonacionalizmus sugallja. Ám ezeket az elfogultságokat nem kell eredendőként vagy rögzítettként elfogadnunk ahhoz, hogy belássuk: az emberek gyakran cselekszenek úgy, mintha azok lennének, és ezek a meggyőződések nagyon erősek. Karl Marx szerint „a halott generációk hagyományai rémálomként nyomasztják az élők elméjét.”⁶⁴ Ezt a hatalmat egy instrumentális logika segít megmagyarázni. Amint Thomas Schelling kifejtette, a koordinációt jelzések és konvergencia mozdítják előre, és a jelzések gyakran jelentős fókuszpontokon ala-

59 Abner Cohen: *Two Dimensional Man* (University of California Press, Berkeley, 1974), 3.

60 Hardin: i. m. Lásd még Michael Hechter: *Principles of Group Solidarity* (University of California Press, Berkeley, 1987), 30.

61 Kristen Renwick Moore (ed.): *The Economic Approach to Politics* (Harper Collins, New York, 1991), 120.

62 Ian S. Lustik: “Culture and the Wager of Rational Choice”. *APSA Comparative Politics Newsletter* 8 (Summer 1997): 11–14; John Ferejohn: “Rationality and Interpretation”. In Kristen Renwick Moore (ed.): i. m. 298.

63 Hardin: i. m.

64 Karl Marx: “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”. In David McLellan (ed.): *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford University Press, Oxford, UK, 1977), 300.

pulnak.⁶⁵ A kulturális és történelmi örökségek, még ha a jelen kontextusban más irányt vesznek is, ilyen látványos, a nacionalizmusként ismert koordinációt segítő fókuszpontokkal szolgálhatnak. Más szavakkal, a kultúra és a történelmi előítéletek megeremthetik azt a csoportos összetartozás- és lojalitás-érzést, amelyre aztán a stratégiai számítások alapulnak. Innen származnak azok a preferenciák, amelyek érvényesítésében azután racionális számításokhoz folyamodnak. Ebben az értelemben a kulturális és instrumentális logikák megerősítheti egymást.⁶⁶ Amint felismerjük, hogy egy lényegileg inkluzív közjő, mint a nacionalizmus, egyben exkluzív klub is lehet, beláthatjuk, hogy a kizárás szabályai kulturális jelzéseken alapuló stratégiai számításokat tükrözhetnek.⁶⁷

A kizárás folyamata sajátos körülmények között zajlik le az exkluzív nacionalizmus kialakulásának világában. Amikor egy politikai közösség fenyegetett, a szolidaritás egy „másik”-tól való távolságtartással vagy annak kirekesztésével erősíthető és erősödik is meg. Amint egy ilyen elhatárolás érvénybe lép, a társadalmi rend fenntartása szempontjából önbeteljesítővé válik.⁶⁸ A különbözőség tudata hamis lehet, ám „hatásai valóságosak; ez a primordiális érvek ereje.”⁶⁹ A kultúrát érdekcsoportok manipulálják alapvető szervezeti problémák megoldása és a stabilitás megeremtése végett, amelyben érdekeik megvalósíthatók.⁷⁰

Ennek az álláspontnak a legfontosabb és legmegfontolandóbb kritikáját John Comaroff adta, aki szerint a primordiális kötődések instrumentális felhasználását tételező ilyen „neo-primordializmus” tulajdonképpen „érintetlenül hagyja az esszencializmus alapjait”. Comaroff szerint az állítólag primordiális etnicitás viszonyokon és folyamatos történelmi konstrukciókon alapul.⁷¹ Ám ezeket a viszonyokat és konstrukciókat, különösen krízishelyzetekben, gyakran primordiális képzetekkel dolgozó kulturális alapok

65 Thomas Schelling: *The Strategy of Conflict* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1970), 57. Lásd még Karen Shweers Cook - Margaret Levi: *The Limits of Rationality* (University of Chicago Press, Chicago, 1990), 380.

66 Jack Knight: *Institutions and Social Conflict* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1992), 43, 46, 98.

67 Mancur Olson: *The Logic of Collective Action* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1965), 38.

68 Robert K. Merton: *Social Theory and Social Structure* (Free Press, New York, 1968), 475-477.

69 Wilmsen - MacAllister (eds.): i. m. 2.

70 Cohen: i. m. 15, 31.

71 John Comaroff: "Ethnicity, Nationalism, and the Politics of Difference in the Age of Revolution". In Wilmsen - MacAllister (eds.): i. m. 164, 174.

határozzák meg. Ezek a bevett nézetek korlátozzák az elitek mozgásterét, akik aztán egyszerűsítik és eltorzítják őket, illetve a kulcsközösség egységbe fogása végett szelektálnak belőlük.⁷² Ennek a folyamatnak az erejét primordiális képzetek adják. Az előítéletek vagy primordiális képzetek vitatott vagy konstruált volta nem csökkenti erejüket. Sőt, a múltból származó előítéletek képzete az, ami ilyen hatalmas eszközt ad az elitek kezébe. A bűnbakképzés pszichológiájának terminusaiban fogalmazva ez teszi a célcsoportot „láthatóvá” és sérülékennyé.⁷³

A kizárás ellentmondásai

A kizárásos nacionalizmus az állam érdekeit szolgálja, amikor megteremti és megerősíti kulcsközösségének hovatartozás-tudatát, amelynek hiányában a politikai közösség legitimitását vesztené, veszélybe kerülne gazdasága és saját túlélése is. Ennek a célnak az elérése az állami cselekvés mozgatója. De nem szeretném azt sugallni, hogy a kizárásos nacionalizmus statikus lenne, vagy egy erős állam összehangolt, egységes cselekvése eredményeképpen, szisztematikusan alakulna ki. Túl robusztusnak, túl hatékonynak ábrázolnánk így a történelmi folyamatokat. Ugyanakkor egy ilyen magyarázat túl mechanikus lenne ahhoz, hogy kezelni tudja a véres és halálos kimeneteleket.⁷⁴ Az állam maga is gyakran bizonytalan, ingadozó, megosztott, és valós társadalmi nyomásoknak kitett. Ezek a megosztó nyomások viszont arra készíthetik az állami eliteket, hogy meghatározó pillanatokban célzatosan, még ha kapkodóan is, megoldást találjanak e belső megosztottságokra, a stratégiai szereplők pedig behatárolt repertoár alapján hozzák döntéseiket. A kulcsközösségen belüli ellentétek azonban gyakran folytatódnak, amint azt helyi feszültségek és pártok vagy osztályok közötti harcok tükrözik. Ezek ismétlődéseikkel megerősítik a szelektív nacionalizmus folyamatos logikáját vagy oksági láncát, mint az egység kovászatát. Ám ez a végkimenet valós problémák megoldása érdekében, tudatosan cselekvő, valós szereplőknek tudható be.

Bizonyos értelemben érvelésem megfelel a funkcionális okságelvűség Arthur Stinchombe által meghatározott kritériumainak.⁷⁵ Különböző visel-

72 Brass: i. m. 16, 74.

73 Richard D. Ashmore: "The Problem of Intergroup Prejudice". In Barry E. Collins (ed.): *Social Psychology* (Addison-Wesley, Reading, MA, 1970), 270.

74 Lásd Hall: i. m. 6; James G. March - Johan P. Olsen: *Rediscovering Institutions* (Free Press, New York, 1989), 3; Guibernau: i. m.

75 Arthur L. Stinchcombe: *Constructing Social Theories* (University of Chicago Press, Chicago, 1987), 99.

kedésmódok, mint a kizárás különböző formái, ugyanazt – az egységet – eredményezik. Az állami politikák például a kizárás fokozása vagy csökkenése irányában változnak aszerint, hogy fokozódnak vagy csökkennek-e a kulcsközösség ellentétei, de céljuk minden esetben az egység megteremtése. Minél több kulcsközösségen belüli feszültség akadályozza ennek megvalósulását, visszacsatolásképpen annál hangsúlyosabb az illető közösség egységének megteremtését célzó, kirekesztő politika. Az ilyen politika hivatalos indoklásai általában tévesek és nem meggyőzőek, és inkább előítéletekre, mint a központi egység szükségességére hivatkoznak.

Noha a szelektív nacionalizmus egy ideig az egység megvalósítását szolgálhatja, hosszabb távon, szándékolatlan vagy diszfunkcionális következményként kihívásokat is szülhet önmaga ellen. A célzatos kizárás létrehozhat és egységbe tömöríthet egy kulcsközösséget. Lewis Coser szerint az így létrejövő, károsnak tűnő társadalmi konfliktus az egység megteremtése után visszatekintve funkcionálisként tűnhet fel.⁷⁶ Idővel azonban ezek a kizárások összefogják az áldozatokat, kiváltják stratégiai tiltakozásukat, és olyan gyenge pontokat teremtenek, amelyek kevésbé lennének nyilvánvalók, ha a kizárás csak a külföldiekre vonatkozna. Lehet, hogy az állami cselekvők meghatározó pillanatokban kötik a kizárásokra vonatkozó egyezségeiket, ám az így létrejövő diszkrimináció vagy kodifikáció azután részévé válik a viselkedéseket meghatározó feltételeknek, és új, előre nem látott problémákhoz vezet. Az intézményesített diszkrimináció befolyásolja a kirekesztő viszonyban áldozatokká váltak ezzel kapcsolatos identitását, kulturális értelmezéseiket ez a történelmi tapasztalat fogja meghatározni.⁷⁷ A belső „kivülálló” ezután nyomást gyakorolnak, hogy „bennfoglaltakká” váljanak, gyakran erőszakhoz fordulva kodifikált kizárásuk felszámolására. Az állami politika így kitermeli saját ellenségeit, amint azt a „politikai opportunitás-struktúrák” logikája sugallja.⁷⁸ Elie Kedourie hangsúlyos következtetése szerint, „a világ oly jelentős részének nemzeti vonalak mentén való átalakítására tett kísérletek nem eredményeztek nagyobb békét vagy stabilitást,” legalábbis nem hosszabb távon. „Sőt, új konfliktusokhoz, a feszültségek növekedéséhez és számtalan nép számára katasztrófához vezetett.”⁷⁹

76 Lewis A. Coser: *The Functions of Social Conflict* (Free Press, Glencoe IL, 1956).

77 Charles Tilly: „Citizenship, Identity and Social History”. Id. kiad. 5.

78 Sidney Tarrow: *Power in Movement* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1994); Pierre Birnbaum: *States and Social Movements* (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1988).

79 Elie Kedourie: i. m. 134–135.

A kizárások lehetséges szándékolatlan következményeit, az ellenszegülő erőfeszítéseket ismét példákkal illusztrálhatjuk. Az indiai muzulmánok neheztelnek a kizárásukra tett kísérletek miatt, noha azok BJP általi visszafogása megengesztelte őket, és a szigorúbb diszkrimináció hiánya kevés tiltakozást váltott ki. Az afro-brazilok történelme számos tiltakozó mozgósítástörekvést tartalmaz, amelyek kikényszerítették az affirmatív cselekvésről szóló mai vitákat, noha a kizárás viszonylag korlátozott formája hasonlóképpen korlátozott tiltakozásokhoz vezetett.⁸⁰ A dél-afrikai és amerikai négerek apartheid-ellenes és polgárjogi mozgalmakkal követelték befogadásukat.⁸¹ A francia hugenották messziről, pontosabban Németalföldről álltak ellent kizárásuknak. Egyenlő bánásmód iránti követeléseik alkották a francia forradalom által bevezetett tolerancia alapját. Az angol katolikusok is ellenálltak kizárásuknak, és kikényszerítették beszüntetését a test-eskü 1829-es eltörlésével. Az ír katolikusok folytatják az ellenállást.

Következmények

A jogok hivatalos odaitélései, amelyek meghatározzák az államhoz tartozók, annak szolgálatára kötelesek és általa kiszolgáltak körét, gyakran belső kizárásokon alapulnak. Az államok ilyenkor inkább szelektív lojalitásokat, mint egy területen belüli egységes hovatartozás-tudatot támogatnak. A nemzet képzelt közösségét az odatartozók körét megszabó politikák vagy gyakorlatok céltudatosan határolják be. A meghatározott „mások” kizárása a képzelet szempontjából nem mellékes, hanem meghatározó jelentőségű; egységbe fogó hivatkozási alappal szolgál a nemzetállamba szelektíven bennfoglaltak számára, megszilárdítva az állam számára kulcsfontosságú támogatást. Figyelemre méltó, hogy az államok a kizárást a nemzetépítés eszközeként használják úgy, hogy egy meghatározott kulcsközösség nacionalista lojalitását serkentik azáltal, hogy megengedik vagy támogatják valamely csoport történelmi előítéletek szelektív és instrumentális felhasználásával való kirekesztését. Az ilyen politikák végletesebb változatai aztán szándékolatlan következményekkel jártak, a hivatalos kizárás határai mentén erősítve meg jelentős társadalmi szakadékokat és alárendelt identitásokat, gyakran azok ellenállását provokálva.

80 Michael Hanchard: *Orpheus and Power* (Princeton University Press, Princeton, 1994).

81 George M. Fredrickson: *Black Liberation* (Oxford University Press, New York, 1995); A. W. Marx: i. m.